

BAGI ZOLTÁN PÉTER

**A CSÁSZÁRI-KIRÁLYI MEZEI HADSEREG
A TIZENÖT ÉVES HÁBORÚBAN –
HADSZERVEZET, ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS, REFORMKÍSÉRLETEK**

(Históriaantik Könyvkiadó, Budapest, 2011. 524 o.)

Az 1593 és 1606 között az Oszmán Birodalom és a Habsburgok között dúló háborúról számos eseménytörténeti összefoglaló látott napvilágot Istvánffy krónikájától kezdve napjainkig. Bagi Zoltán Péter művében letért a kitaposott útról, és a narratív megközelítés helyett a háborút elsősorban gazdaság- és társadalomtörténeti megközelítésben tárgyalja. Választott nézőpontja véleményem szerint ideális. A szerző nem vállalkozik a háború beillesztésére a korabeli gazdasági folyamatokba – ezt már megtették mások –, illetve nem is „mikrotörténetet” kívánt írni, hanem a zsoldos fogadás és hadseregvezet szempontjából vizsgálja a tizenöt éves háborút.

A könyv névtelen hőse az egyszerű zsoldos és mindazok, akiket (bal)sorsuk ekkor a táborba hívott. Kik is voltak ők, akik Európa távoli szegleteiből eljöttek Magyarországra harcolni a török ellen? Hogyan és miből tudta ellátni őket fegyverrel, élelemmel és gyógyszerrel a korabeli, nevetésesen kezdetleges államigazgatás? Hogyan zajlott toborzásuk? Milyen volt a tábori élet? Kik voltak tisztségviselőik? A mű célja nem az eseménytörténet újbóli feldolgozása, a csaták és ostromok ismételt rekonstruálása, hanem egy teljességre törekvő körkép megfestése a korabeli mezei hadseregről, az anyagi alapoktól a tábori életig. A XVI. század sokáig elhanyagolt és meglehetősen érdektelennek tűnő korszaka volt a hadtörténelemnek, mígnem Michael Roberts és Geoffrey Parker „kirobbantották” a hadügyi forradalom elméletét, mely teória egyenesen a nyugati civilizáció egyik fordulópontját vélte meglátni a korszak katonai változásaiban. Állításaik természetesen gyakran túlzóak és vitára ingerlők voltak, ám Robertsnek és Parkernek, illetve a „New Military History” iskolájának nagy szerepe volt abban, hogy a hadtörténetírás kénytelen volt felülvizsgálni korábbi, kizárólag a katonákra és harccselekményekre fókuszáló érdeklődését és nyitni a történettudomány többi területe, elsősorban a gazdaság- és társadalomtörténet felé. A szerző ehhez a vonulathoz csatlakozva felhasználja a történettudomány többi területének eredményeit is munkájában. A könyv második fejezetében kimerítő historiográfiai áttekintést közöl, ami kiterjed az osztrák történetírókra, illetve a magyar és nemzetközi turkológiai szakirodalomra is.

A harmadik fejezetben a szerző megkísérel „rendet tenni” a tizenöt éves háború létszámviszonyaiban. Ez majdnem minden korszakban nehéz feladat a hadtörténész számára, de a kora újkorban még a becsléseknek is nagyon óvatosnak kell lenniük, mivel a létszámok változását a korabeli, jóformán embrionális állapotban lévő katonai adminisztráció sem tudta nyomon követni. Bagi a főszövegben részletesen kifejti, illetve táblázatban is közli azt az egyetlen részletes létszámjelentést, mely a korszakban fennmaradt, ez pedig az 1595-ös esztergomi ostromsereg hadrendje. A többi háborús évben csak becslésekkel élhetünk, melyek szerint a háború folyamán a nyugati mezei seregek létszáma 25–40 ezer fő körül ingadozott. A szerző megállapítása szerint ez a nagyság megfelelt a nyugat-európai hadszíntereken bevett erők létszámának.

Az ötödik fejezetben – a negyedik terminológiai kérdésekkel foglalkozik – ismerjük meg a hadsereg tisztségviselői karának, stábjának összetételét. A szerző szerint ebben a korszakban ezek még csak kialakulatlan formában léteztek, de a több tízezres, vegyes összetételű sereg irányítása, élelmezése és elhelyezése, a tábori- és menetfegyelem megteremtése már óriási feladatot jelentett. A hadsereg főparancsnoka elvileg maga az uralkodó, Rudolf császár volt, de a feladatot inkább átengedte valamelyik főhercegnek, bár az igazi irányítók, végső soron „szakemberek”, tapasztalt katonák voltak, akik a General Obristleutenant rangját viselték. Bagi ezután sorra veszi a stáb különféle tisztségviselőit, melyek ekkor még egy korai, folyamatos változásban lévő, a modern katonai rangok, illetve had- és hadseregszervezet kialakulása előtti időszakot tükröznek. Már ekkor történtek erőfeszítések viszont a logisztikai problémák megoldására, illetve az egészségügyi helyzet javítására. A szerző meglátása szerint a hadsereg irányításában három tisztségviselő játszotta a

főszerepet: a „vezérkari főnökként” is felfogható General Obrist Feldmarschall, a tüzésérgért és a hadianyagért felelős General Obrist-Zeugmeister és az ellátásért felelős ún. főlélmester. Bagi megállapítása szerint ez utóbbiak voltak a tizenöt éves háború igazi főszereplői, akik a kulisszák mögött megteremtették a hadsereg élelmiszer-ellátását. Közülük is kiemelkedik a tehetséges Zacharias Geizkofler. A szerző szerint problémát okoztak azok a hatásköri átfedések is, melyek az évtizedek óta létező végvidéki szervezet és a mezei hadsereg ad hoc intézményei között fennálltak.

A hatodik fejezetben Bagi a hadsereg fegyver- és csapatnemét, kialakulásuk folyamatát és harcászataát elemzi, míg a hetedikben a gyalogság és lovasság felfogadását és szervezetét írja le. Itt a mű fókuszában egy ezred felállításának kulcsszereplője, az Obrist, vagyis a hadivállalkozó áll. A szerző néhány karrier felvázolásával világítja meg a tipikus hadivállalkozói életutakat. Közülük akadtak a közvetlenül uralkodóhoz kötődő személyek, illetve a rendek emberei is, hiszen az általuk kiállított katonaság felett a harctéren is érvényesíteni kívánták befolyásukat. A mű ezután a gyalogság és lovasság szervezetét tárgyalja, mely ekkor még teljesen különbözött a későbbiekben az európai hadseregekben meghonosodott adminisztratív, harcászati keretektől és egységektől. Bár a Haditanács a szabványosított felfogadási okmányok és szerződések (ún. Bestallungok és Artikelbriefek) útján igyekezett egységesíteni az azonos fegyver- és csapatnemekbe tartozó katonaság szervezetét és létszámát, ezen törekvései Bagi szerint csak részsikereket hoztak. A lovasság szervezete és felépítése a számos különálló csapatnem miatt jóval bonyolultabb volt, hiszen már ekkor léteztek lovas lövészek, kúrasszírok vagyis vértések, illetve testőr csapatok, de a különféle csapatnemeken belül nemzetiségként is más-más szervezeti és létszámviszonyok álltak fenn. A szerző ezekben a fejezetekben következtetéseit elsősorban levéltári forrásokra, a már említett felfogadási okmányokra alapozza.

A nyolcadik és kilencedik fejezetben Bagi egy ezred élettörténetét, a toborzás, felesketés majd a hivatalos megmustrálás körülményeit, illetve a magyar hadszíntérre való felvonulás útjait és módjait, majd végül, a hadjárati év lezárultával az alakulat feloszlását veszi górcső alá. Különösen érdekesek azok a szokások, melyek a landsknecht-korszak továbbélését mutatják e folyamatokban. A forrásokból kitűnik, hogy például a zsoldosok elvárták, hogy parancsnokaikat az Obrist bemutassa nekik, mely annak a korszaknak az emléke volt, amikor a landsknechtek még maguk választották előljáróikat. Egy ezred feloszlása a krónikus pénzhiány miatt általában nem történt meg zökkenőmentesen. A hadvezetésnek égető szüksége lett volna a tapasztalt katonák továbbszolgálására, de általában már a hadjárat alatt tetemes zsoldhátralék halmozódott fel. A fizetetlen katonák kényszerű együtt-tartásának rendszerint a lakosság látta kárát.

A tizedik és tizenegyedik fejezet a hadseregben szolgálók társadalmi összetételét, gyökereit vizsgálja. A szerző a legújabb társadalomtörténeti kutatásokat felhasználva megállapítja, hogy a XVI. század végére a gyalogos katonák alapvetően a korabeli társadalom periferiájáról érkeztek és megítélésük is ennek megfelelő volt. A lovasság viszont megmaradt a nemesség fegyvernemének, mivel a lovas szolgálathoz ekkor még elengedhetetlen volt a nemesi életmód, illetve a drága fegyverzet megvásárlása csak számukra volt lehetséges.

A szerző foglalkozik a nők jelenlétével is a korabeli katonai táborokban, akik szakácsnőként, markotányos nőként, katonafeleségként vagy prostituáltként voltak jelen, bár a szerző kimutatja, hogy ezek a „funkciók” gyakran összerosódnak.

A könyv 12–16. fejezetei a pénzügyeket járják körbe. Bagi kimutatja egy-egy gyalog és lovas ezred felfogadásának költségeit, majd elemzi a háborús költségek folyamatos növekedésének okait, melyeket egyrészt az élelmiszerárak szakadatlan növekedésére, illetve a hadivállalkozók, a mustrabiztosok és a felfogadott zsoldosok anyagi visszaéléseire vezet vissza. A 14. fejezet az ezekre az „érdekvényesítésekre” adott központi válaszokat, reformterveket, hatékonyságnövelő intézkedéseket ismerteti, míg a 15. ezen tervek (gyakorlatilag sikertelen) megvalósítását. A sikertelenség oka kézenfekvő: az Udvari Haditanács tagjai és más, befolyásos személyiségek szintén részesültek a „zsoldosüzletből” így nem fűződött érdekük a helyzet gyökeres megváltoztatásához. A következő fejezet a hadivállalkozóknak és a katonáknak ténylegesen kifizetett zsold összegével és az ezzel kapcsolatos folyamatos vitákkal foglalkozott. A 17. fejezet a zsoldosok pusztításait vizsgálja, ami nyilvánvalóan szoros összefüggésben van a katonák fizetlenségével. Az utolsó fejezetek a zsoldos szolgálat vonzerejével és előnyeivel, a felfogadással és leszereléssel kapcsolatos tervezetekkel foglalkoznak, majd lezárásként az állandó hadsereg megteremtésének korszakát ismerteti. Ebben

a fejezetben tehát a szerző dicséretes módon kitekint saját korszakából és igyekszik elhelyezni a tizenöt éves háborút az európai hadügy kora újkori fejlődésében, melynek változásai teljesen megváltoztatták a háborúk arcát az 1500 és 1800 közötti periódusban. A zsitvatoroki béke után néhány évtizeddel a szerző által analizált „zsoldosüzlet” megszűnt. Wallenstein meggyilkolása után a (nagy részt) a tartományi rendek által pénzelt és vállalkozók útján felállított és vezetett hadsereget „államosították”, vagyis megnövelték a központi irányítás szerepét. Montecuccoli személyében azután a császári állandó hadseregnek egy tehetséges szervezője is akadt. A szerző véleménye szerint azonban a tizenöt éves háború katonai intézményrendszere már magában hordta az állandó hadsereg kialakulásának csíráit. Frappáns végszava Bagi művének az a megállapítás, hogy a csatatereken a törökkel szemben megmutakozó, elsősorban a lőfegyverek tömeges elterjedésének köszönhető taktikai fölényt még nem sikerült stratégiai győzelemmé fejleszteni.

Bagi Zoltán Péter a tizenöt éves háború azon a kérdéseire keresi a választ, melyek eddig kívül estek a történettudomány érdeklődésén. Amellett, hogy kérdései nagyobb részére választ talált, néhány területen a „kevesebb több” lett volna. Bizonyos jelenségeket érdemesebb lett volna feszelesebb formában, egy fejezetben összevonva tárgyalni. A gazdasági-pénzügyi problémák és a „zsoldosüzlet” több fejezetben (pl. tisztségviselők, létszámproblémák) is kifejtésre kerülnek. Bizonyos önméltós persze mindig elkerülhetetlen, de a könyv mondanivalóját érthetőbbé tette volna a tömörebb szerkezet. Logikailag összetartozó részek kissé szétszórva találhatóak a könyvben: a hadügyi forradalom elméletének ismertetése talán a könyv elejére kívánkozott volna, ahogy a terminológiai problémákat is érdemes lett volna kissé tömörebb formában, a mű elején tisztázni. Némileg hiányolom a mezei hadseregen kívül eső védelmi intézmények ismertetését, mivel ezek éppen csak az említés szintjén kerülnek elő.

S hogy végezetül magam is terminológiai problémával hozakodjak elő: véleményem szerint a császári-királyi hadsereg megnevezés már „foglalt” az 1743 és 1889 közötti időszak állandó hadseregére. Kritikám viszont annyiban nem sportszerű, hogy én sem tudok pontosabban ajánlani a szerzőnek, bár az 1743 előtti állandó hadsereget egyszerűen csak „császárinak” szokás nevezni. Persze nehéz adekvát megnevezést találni egy olyan állam hadserege számára, melynek magának sincs tömör elnevezése. A XVI. század végén az oszmánok ellen a harctérre felvonult alakulatok „jogállása” annyira színes képet mutat, hogy szerző legyen a talpán, aki erre vállalkozik.

Lázár Balázs

HAUSNER GÁBOR – PADÁNYI JÓZSEF (SZERK.)

ZRÍNYI-ÚJVÁR EMLÉKEZETE

(*Argumentum, Budapest, 2012. 204 o. + 40 o. színes melléklet*)

Újabbban egészen újszerű tudományos kezdeményezéseknek is otthont ad a Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Ezek közé tartozik a Mura-menti Zrínyi-Újvár kutatása is, amely ugyan Szakály Ferenc ötlete nyomán még a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemről indult ki, de végül mégiscsak a budavári intézmény lett integráló centruma. Ennek az eddigi munkának az eredményeit ismerteti meg az érdeklődő nagyközönséggel ez a szép kivitelű tanulmánykötet, amely széleskörű áttekintést ad az egész interdiszciplináris vizsgálódásról.

A kötet öt fő részre oszlik: az első fő fejezetben az építmény keletkezésének és pusztulásának történeti hátterét, a második és harmadik fő fejezetben a különféle típusú helyszíni kutatások ismertetését, és azok leleteinek laboratóriumi vizsgálatát, a negyedikben a Zrínyi-emlékhely születését, az ötödikben pedig a vár történetére vonatkozó válogatott források magyar fordítását kapja kézbe az olvasó. A kérdés historiográfiai hátterét részletesen boncolgató tanulmány viszont sajnos nem került be a kötetbe, amit csak részben pótol R. Várkonyi Ágnes nagyszabású „téma-felvezető” történeti előszava, ami a könyv találó *Ars Memoriae* címet viseli.